

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ

POŘÁDÁ PROF. FERD. STREJČEK

1. Jan Neruda: <i>Zpěvy páteční</i> . 4. vyd.	Kč 2 50
2. Jan Neruda: <i>Pisně kosmické</i> . 9. vyd.	" 3 50
3. Jan Neruda: <i>Balady a romance</i> . 9. vyd.	" 3 50
4. Jan Neruda: <i>Tři povídky malostranské</i>	" 3 50
5. Svatopluk Čech: <i>Ve stínu lipy</i> . 24. vydání.	" 5 50
6. Svatopluk Čech: <i>Petrklíč</i> . 9. vyd.	" 5—
7. Svatopluk Čech: <i>Dagmar</i> . 8. vydání.	" 14—
8. Svatopluk Čech: <i>Václav Živsa</i>	" 13—
9. Svatopluk Čech: <i>Výbor z prósy</i>	" 12—
10. V. Beneš-Třebízský: <i>Levohradecká povídka</i>	" 6—
11. V. Beneš-Třebízský: <i>Výbor z povídek</i> . 2. vyd.	" 9 80
12. Dr. Otakar Hostinský: <i>Epos a drama</i>	V tisku.
13. Julius Zeyer: <i>Olgerd Gėjstor</i> . 4. vydání.	Kč 8 80
14. Karolína Světlá: <i>Tři povídky</i> . 2. vydání.	" 11 50
15. Alois Mrštík: <i>Povídky a obrázky</i> . 2. vyd.	Rozebr.
16. Vilém Mrštík: <i>Výbor z beletrie</i> . 2. vyd.	Kč 12 50
17. Viktor Dyk: <i>Vybraná lyrika</i>	Rozebr.
18. Ferd. Strojček: <i>Výbor z českoslov. epiky lidové</i> . 4. vyd.	Kč 10—
19. Ferd. Strojček: <i>Výbor z českoslov. lyriky lidové</i> . 3. vyd.	" 9—
20. Turgenjev-Folprecht: <i>Loucovy zápisky (Výbor)</i> . 3. vyd.	" 7 80
21. Dr. Otakar Hostinský: <i>Co jest malebné? — Výlet do říše romantiky</i> . 2. vyd.	" 4 50
22. Svatopluk Čech: <i>Hanuman</i> . 7. vyd.	" 6—
23. Bohumil Adámek: <i>Salomena</i>	Rozebr.
24. Jar. Vlček: <i>Nové kapitoly z dějin literatury české</i>	" "
25. M. A. Šimáček: <i>Livanečky slečny Rózi</i> . 5. vyd.	Kč 4 20
26. Jaroslav Vlček: <i>Poznámky k Čechově „Dagmaře“</i>	Rozebr.
27. Fr. Bílý: <i>Příspěvky k praktické poetice</i> . 2. vyd.	Kč 12 50
28. Jan Neruda: <i>Prosté motivy</i>	" 4—
29. Svatopluk Čech: <i>Václav z Michalovic</i>	" 8 50
30. Svatopluk Čech: <i>Slavie</i>	" 8—
31. Svatopluk Čech: <i>Jitřní písně</i> . 5. vyd.	" 6—
32. Nebeský-Voborník: <i>Protichůdci</i>	" 2 40
33. J. Menšík: <i>Výbor z povídek Martina Kukučína</i> . 2. vyd.	Rozebr.
34. Jan Neruda: <i>Hřbitovní kvítí</i>	" "
35. Svatopluk Čech: <i>Čerkes</i>	Kč 3 60
36. Dr. Jindřich Veselý: <i>Doktor Faust</i>	" 12—
37. Dr. J. Máchal: <i>Dějiny českého dramata</i> . 2. vyd.	" 21—
38. J. Svátek: <i>Pražské pověsti a legendy I</i> . 2. vyd.	" 8 50
39. J. Svátek: <i>Pražské pověsti a legendy II</i> . 2. vyd.	" 7 50

40. Jan Neruda: <i>Hradčanské pověsti</i>	Kč 3.—
41. Jindřich Š. Baar: <i>Pro kravičku</i>	" 7'50
42. Svatopluk Čech: <i>Lešetinský kovář</i>	" 7'50
43. P. Vergilius Maro: <i>Zpěvy pastýřské</i>	" 5'40
44. Svatopluk Čech: <i>Písně otroka</i>	" 6'—
45. Emil Tréval: <i>Pomsta svatých</i>	" 7'20
46. Timrava: <i>Dedinské povesti</i> . 2. vyd.	" 14'—
47. Em. Bozděch: <i>Dobrodruzi</i>	" 9'—
48. Eliška Krásnohorská: <i>Sny po divadle</i>	" 11'50
49. Adolf Heyduk: <i>Bajky a báje</i>	" 7'50
50. Svatopluk Čech: <i>Sotek</i>	" 12'—
51. Svatopluk Čech: <i>Nové písně</i>	" 9'50
52. Svatopluk Čech: <i>Snih</i>	" 7'—
53. František Palacký: <i>Vybrané stati</i>	" 7'50
54. Fr. L. Rieger: <i>Vybrané řeči a úvahy</i>	" 8'50
55. A. Macht: <i>Slovenské balady lidové</i>	" 12'—
56. Josef Holeček: <i>Z „Našich“</i> . 2. vyd.	" 12'—
57. J. A. Komenský: <i>Informatorium školy mateř</i>	" 8.—
58. J. K. Tyl: <i>Od Nového roku do postu</i>	" 10'—
59. Sv. Čech: <i>Nový epochální výlet pana Broučka, tento- kráte do XV. století</i>	" 15'—
60. Ferd. Strojček: <i>České balady předbřeznové</i>	" 8'50
61. Ferd. Strojček: <i>České romance předbřeznové</i>	" 7'50
62. Božena Němcová: <i>Slovenské pohádky</i> . 2. vyd.	" 3'50
63. Karel Rais: <i>Z domu</i> . 2. vyd.	" 6'50
64. Rudolf Medek: <i>O našich legiích</i>	" 5'—
65. Ferdinand Strojček: <i>Z paměti našich spisovatelů</i>	" 10'—
66. Ferd. Strojček: <i>Pozdravy minulosti. Ukázky koresp.</i>	" 14'—
67. Arne Novák: <i>Výbor ze studií a podobizen</i>	" 10'—
68. Tereza Nováková: <i>Výbor z beletrie</i>	" 7'50
69. Karel Rais: <i>Z „Posledního léta“</i>	" 7'50
70. Dr. Viktor Novák: <i>Česká balada doby nejnovější. I</i>	" 12'—
71. Dr. Viktor Novák: <i>Česká balada doby nejnovější. II</i>	" 12'—
72. Rudolf Medek: <i>Básně</i>	" 7'50
73. Rudolf Medek: <i>Z legionářské epopeje</i>	" 20'—
74. Ladislav Stroupežnický: <i>Naši furianti</i>	" 7'50
75. Alois Jirásek: <i>O panu Jeníkovi</i>	" 6'—
76. K. V. Rais: <i>Čtení o Karlu Havlíčkovi. Připojeny Ty- rolské elegie</i>	" 5'—
77. K. V. Rais: <i>Čtení o Václavu Beneši Třebízském</i>	" 10'—
78. Andrej Sládkovič: <i>Detvan</i>	" 10'—

Ve vydávání se pokračuje.
Na skladě u všech knihkupců.

NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC
V PRAZE, NÁRODNÍ TR. 11.

SBÍRKA SOUVISLÉ ČETBY ŠKOLNÍ.

POŘÁDÁ PROF. FERD. STREJČEK.

1.

JAN NERUDA:

ZPĚVY PÁTEČNÍ.

ÚVODEM OPATŘIL

ARNE NOVÁK.

4. VYDÁNÍ.

1930

NAKLADATEL F. TOPIČ, KNIHKUPEC
V PRAZE.

Vytiskla „Osvěta“, společnost s o. r. ve Valašském Meziříčí.

ÚVOD.

Teprve plných pět let po smrti Jana Nerudy vyšla z jeho slovesné pozůstalosti jeho šestá kniha básnická, *Zpěvy páteční*, skládající se z pouhých deseti čísel. Tehdy, r. 1896, v době, kdy Čechovy Písně otroka i Macharův cyklus *Tristium Vindobona* uvedly české politické básnictví v nový kvas, pozdravena byla poslední Nerudova sbírka s obecným nadšením, jako národně-politický odkaz a zároveň jako důvěrně lyrické poselství milovaného mistra; cítilo se, že tento hlas, výmluvný a naléhavý, zaznívá přímo od hrobu muže, který po celá desetiletí byl svému národu vůdcem a svědomím.

Ale svým vznikem sahaly tyto *Zpěvy páteční* hluboko nazpět, a jednotlivá jejich čísla byla básněna i uveřejňována skoro současně s *Baladami a roman-cemi* i s *Prostými motivy* od r. 1880, v onom tragickém období básníkovy života, kdy ochabnutí tělesných sil churavého a stárnoucího padesátníka bylo paradoxně doprovázeno prudkou, ale nedočkavou tvořivostí básnickou, vykupující opuštěného samotáře z tíhy teskného a často až obtížného bytí. Některé a právě nejúchvatnější básně cyklu vznikly z podnětů příležitostných, jaké zpravidla rozvazují ústa a okřídlují péra spíše novinářům než básníkům:

mohutné vstupní číslo *Moje barva červená a bílá* poslal Jan Neruda jako pozdrav k odhalení pomníku Havlíčkova r. 1883 do Kutné Hory; závěrečnou ódu *Jen dál!* napsal do jubilejního čísla Národních Listů při oslavě jejich 25. výročí r. 1886; monumentální skladba *Ve lví stopě* vyšla r. 1882 odpovědí na výsměšné protičeské veršování německého spisovatele H. Swobody; horoucí zpověď *Láska* byla téhož roku určena za doprovod knižní zásilky pro věrně milující a mužně milované Podřipsko.

Takto se v sedmiletí 1880—1887 rodila jednotlivá čísla skoro nahodile bez pevně vytčeného básnického plánu a ve velmi volné vzájemné souvislosti, takže Neruda sám nemohl považovati cyklus za uzavřený a zralý pro knižní vydání; nemáme ani jediné zmínky o tom, že by byl Neruda kdy sám pomýšlel na soubor těchto básní a vyjednával s nakladatelem o jejich publikaci. Ba, zdá se velmi provděpodobným, že básník sám kolísal v nejistotách o tom, kolem kterého hlavního motivu se v jeho duši krystalisuje vlastenecká poesie, jež tak silně tryskala v jeho myslí a jež se přimykala téměř bezděčně k svátečním datům křesťanského kalendáře. Nejen že sem původně řadil některé básně, jež pak mnohem správněji přešly do *Balad a romancí*, ale váhal, zda nemá dáti nejsilnější zaznění národně náboženskému motivu velkonočního vzkříšení a ne chmurné pašijové melodii Velkého pátku; ano, *Ukolébavka vánoční*, kde na jesličky novorozeného Spasitele arcíř padá hustý stín kříže golgotského, ukazuje ještě k jiné možnosti kompozičního řešení. Když však r. 1882 za mocného výtvarného dojmu vznikla podivuhodná skladba *Ecce homo* a v její blízkosti za pomoci turistické vzpomínky zádumčivá oslava české země *V zemi kalichu*, cítil Neruda, že celý, pomalů se rodící cyklus bude uspořádán kolem motivů, zaznívajících v těchto obou básních přímo programně: že se v něm představy

náboženské postaví do služeb národně vlasteneckého čtení, že Ježíš, obětující se za lidstvo celé a klesající na Velký pátek pod křížem cestou ke Kalvarii tu splyne s milovaným českým národem, který se doposud nevzpamatoval z dějinného utrpení, podstupeného za statky všelidské, že tedy v novém díle převládne nálada pašijová, nasycena též vlastními bolestnými osobními zkušenostmi básníkovými; ale že celek složený takřka tváří v tvář Bohu a národu, nebude písní a modlitbou zoufalství, nýbrž lásky a naděje. Přese všecku příležitostnost vzniku a nedostatek poslední básníkovy redakce mají *Zpěvy páteční* hlubokou vnitřní jednotu, podmíněnou životními předpoklady, za nichž byly tvořeny, ale jeví se zároveň slohovou a výrazovou osobitostí, která, odlišna jak od *Balad a romancí*, tak od *Prostých motivů*, značí dovršené Nerudovo mistrovství básnické.

Chmurná nálada, obestírající většinu *Zpěvů pátečních* a překonávaná v ostatních statečnou důvěrou ve vítězství národní síly a národního práva českého, temenila u Jana Nerudy z dvojího zdroje: veřejně politického a důvěrně soukromého.

V osmdesátých letech, kdy se politici vůdcové českého národa smířovali s rakouskou vládou a rakouskou ústavou a kdy, opouštějíce zásadní stanovisko státního práva, vyjednávali ve Vídni na půdě parlamentní o drobné výhody a malé ústupky, zdál se konečný cíl politiky české, dosažení státní samostatnosti, odsunut do žalostné dálky. Jan Neruda, politicky zaujatý novinář, viděl kolem sebe mezi krajany ochablost a nedůvěru, ano i projevy národního pesimismu; byl stále urážen pošklebky, ale i zlovolnými úskoky německých odpůrců a nejvíce těch, kteří vystupovali se škraboškou liberalismu a svobodomyšlnosti; sleduje jazykový a hospodářský zápas na pomezí českoněmeckém, strachoval se chvílemi o samo bytí svého národa, který se mu stával

čím dále tím výhradnějším předmětem lásky, starosti a citového i mravního nadšení... v básních *Ecce homo* a *Jen dál!* obsaženo jest nejvíce z těchto bolestných úzkostí znepokojeného vlastence.

V chorobě, která ho právě tehdy, v osmdesátých letech, dlouho poutala na lože, odvedla od přátel, skoro úplně vyloučila ze společenského života, prožíval Neruda poprvé pocit stárnutí: přestal pro sebe osobně cokoli doufatí od budoucnosti a počítal rány, které mu zasadil osud; ne-li ve styku s lidmi, tedy v poesii odložil Neruda svou dřívější úzkostlivou uzavřenost a vyznával se ze svého hoře. I vznikají ve *Zpěvech pátečních* horoucí zpovědi, tak *Láska*, kde básník odhaluje v závěru, kterak se všechny jeho osobní vztahy něhy a družnosti přelily do vášnivého poměru k národu; tak *Anděl strážce*, zvláštní to směsice dětské naivnosti a stařeckého smutku, opět ve službách nadosobního citění vlasteneckého; tak *Ecce homo*, obsahující v úchvatné zkratce celou tragedii Nerudovy víry v lidstvo a ve zbratření jeho národů. Též pamět na zemřelou milovanou matku a na předčasně ztracenou milenkou se ozve stejně jako hořká vzpomínka „chudých lidí chudého dítěte“; báseň *Ve lví stopě* křísí staré cestovní dojmy z Východu, a scenerii šumavskou, kterou známe i z některých *Prostých motivů*, rozeznáme snadno ve skladbě *V zemi kalichu*.

Ve všech těchto projevech básníkovy citovosti a osobního hoře jest patrné úsilí podřídit vlastní já vyšší úsobě, národnímu celku, vlastenecké odpovědnosti. Mnozí jiní básníci oddávali se na loži choroby a tváří v tvář blížící se smrti pomyslům náboženským, prožívajíce ve vášnivě touze synovství boží a dosah Kristovy oběti; byli mezi nimi nejenom svobodomyšlníci, ale i skeptikové a rouhači jako Nerudův básnický učitel Heine, jenž ve své „žíněnkové hrobce pařížské“ dospěl zvláštní mystiky náboženské. Neru-

dův vztah k národu prošel během života mnohými změnami od kritického světoobčanství přes národně výchovný utilitarismus až k vlastenecké mystice; nyní jest zřejmě zabarven nábožensky. To, co věřící křesťan uctívá na božském Spasiteli, že za viny a pro blaho celého lidstva podstoupil smrt na kříži, přisuzuje Neruda svému národu... proto se mu jeví v stejnojmenné básni jako *Ecce homo*, proto v *Matce sedmibolestné* shrnuje svou představu do monumentálního dvojverší: „Na naší Kalvarii, v charém kříže stínu, hle mat“ a *Vlast — syn Národ v jejím klínu“*; proto vyvrcholuje báseň *V zemi kalichu* obrazem o Kristu, který se denně chodí do kapličky v českých horách znovu obětovat.

Zde stojíme u základní myšlenky *Zpěvů pátečních*, kterou básník stále obměňuje a stále obestírá vzneseně chmurnou náladou pašijovou. Jest to *myšlenka českého mesianismu*. Tragická představa o utrpení národa, který se doposud neprobral ze smrtelné mdloby, následující po velké oběti za lidstvo a který právě tím učinil člověčenstvo svým dlužníkem, naplňuje Nerudu zároveň bolestí i hrdostí, avšak jest, tu určitěji tu jenom tušivě, spojena s věrou v národní osvobození: i pro český národ se po Velkém pátku dostaví velkonoční Vzkříšení, jako tomu jest v posvátném ději evangélií. Není náhodou, že Neruda právě v této době zbásnil národně symbolickou a velkonočně plesnou ódu *Ku vzkříšení*, které však do *Zpěvů pátečních* nepojal. V Nerudově národním mesianismu jsou obsaženy vedle nábožensko katolických motivů také představy liberalisticko-profanní; jmenovitě názor, že náš národ se v husitském hnutí obětoval za obecné statky lidstva, pro jeho volnost a myšlenkovou i sociální svobodu, náleží do arsenálu onoho svobodomyšlnictví, které spojuje Němce Le-naua a Meissnera s Čechy Havlíčkem a Palackým.

Prekvapuje však do jaké míry se zde Neruda, čes-

ký protiromantik, přiblížil mesianismu velkých polských romantiků z hrdinské doby polského básnictví, Mickiewiczovu, Slowackého a Krasiňského, kteří povznášeli mysl národa, zhrouceného nezdarem politického povstání r. 1830. Věřili, že právě Polákům jest Prozřetelností přisouzeno vůdčí místo nejenom mezi Slovany, nýbrž v Evropě vůbec: z nich mají vyjít hrdinové, kteří svůj meč posvětil službě Ducha, v ničem neopouštějící půdu zjeveného náboženství římsko-katolického. Tohoto zvláštního poslání si zasloužili Poláci svým dlouhým a těžkým utrpením, kterým je Bůh označil za národ vyvolený — Polska, která za ostatní země byla rozpiata na kříži, postaví se v jejich čelo, nesouc na prsou knihu a v ruce plamenný meč. U Nerudy ovšem není příznačných polských prvků katolických; budoucnost se mu jeví spíše v podobě demokratické humanity než ve formě hrdinství náboženského, ale také u něho má mesianismus zřejmý rys mystický, který si musíme vyložit duševním převratem, přivoděným nemocí, stárnutím, ale zároveň i odvrácením od liberalistického názoru všeevropského k podvědomým dotud hodnotám plemenného přesvědčení, o něž se sdílel s mysliteli a básníky národního znovuzrození.

Mínil-li Neruda původně přejít od chmurné nálady Velkého pátku k plesné naději velkonoční, můžeme ohlas toho shledávat i v provedeném celku *Zpěvů pátečních*. Právě druhá polovice cyklu se odvrací od bolestně tragického řešení národní otázky, na němž leží takřka ještě stín Bílé Hory, ke kladné, důvěryplné, ano, optimistické stránce češství, jakoby po elegiích pobělohorských programně následovaly obrozenecké hymny a chvalořeči. *Obě nejosobnější básně, Za srdcem a Láška*, složené skoro současně, znamenají tu přechod: Jan Neruda odhaluje před čtenářem přímo, jak se jeho srdce, dlouho sevřené okovy kritických pochybností a rozumové nedůvěry, entusias-

ticky vrhá do vzdušných vln vlastenecké lásky, vystupňované až k paroxysmu. Již svou básnickou formou, vzrušenou rytmikou, rýmy několikrát se opakujícími, výmluvností až nedočkavě překotnou prozrazuje se poetovo pohnutí, které v první skladbě rozvádí motiv Nerudovi již dávno blízký, v druhé pak navazuje na lidovou píseň slovenskou a po oboukráte působí tím, že se dotýká základních a věčných vztahů lidských... jak *Láska* tak *Za srdcem* mohou být právem považovány za básně, jimiž se Neruda v citovém rozněžnění a zároveň v tušení odchodu loučí s národem.

Literární dějepisec Albert Pražák, jenž vydatně přispěl k výkladu *Zpěvů pátečních*, označil vhodně tři velké a zásadní skladby *Ve lví stopě*, *Moje barva červená a bílá* a *Jen dál!* za básnický triptych, kde Neruda účtuje s českou minulostí, soudí národní přítomnost a vychovává svůj lid pro velkou a důstojnou budoucnost; taktó můžeme v nich právem sledovati vyvrcholení cyklu a zároveň překonání pašijní nálady, která jinde ve *Zpěvech pátečních* Nerudu inspirovala. Názor, k němuž se tu básník-vlastenec hlásí, možno nazvati národním liberalismem tradicionalistických kořenů, ale zcela bez přecitlivělého historismu. Husitství a jeho světové poslání se ozývá jako vzdálený zpěv písně „Kdož jste boží bojovníci“ na pozadí symbolicky shrnující básně *Ve lví stopě*; ke Karlu Havlíčkovi, liberálnímu vychovateli národního sebevědomí, odvolává se Neruda názvem i virtuosně obměňovaným motivem vstupního čísla *Moje barva červená a bílá*; heslo stálého pokroku ve vývoji lidstva a česká význačná služba pod praporem volnosti vrací se refrémem ve skladbě, zavírající cyklus *Jen dál!*

Obě krajní čísla sbírky, havlíčkovské vyznání a národně liberální poslání, vyvrcholují také zvláštní básnický sloh *Zpěvů pátečních*, který se tolik liší

od ostatního výrazového umění Nerudova. Od *Hřbitovního kvítí* a *Knih veršů* až po *Prosté motivy* se vychoval Jan Neruda v mistra básnické úsečnosti a zručnosti, která raději napovídá než rozvádí, potlačuje všecek živel řečnický a dekorativní, úzkostlivě spoří metaforami; velmi často se svou zhustěnou prostotou a břitkou úsporností blíží výrazu lidové písně. V *Baladách a romancích* užil tohoto slohu Jan Neruda, odedávna žák Erbenův, také na oblast epickou a to s dokonalým zdarem, ale zesílil zároveň svou zálibu v prostonárodní gnomice, formulovitosti, obrazové pregnaci. V *Pisních kosmických* svádí tento sloh zápas s jiným způsobem výrazovým, který právě tehdy domácněl u nás vlivem Svatopluka Čecha i Jaroslava Vrchlického, svou široce rozvitou rétorikou, jež působí mnohostí, důrazem, barvitostí a nikoli výběrem, intenzitou a pregnancí slovesných prostředků. — Janu Nerudovi se v *Pisních kosmických* zamlouval tento způsob jakožto sourodý výraz rozpoutaného nadšení a pathosu myšlenkového. Vrací se k němu pak ve většině *Zpěvů pátečních* (až na *Ukolébavku vánoční* a z části i *V zemi kalichu*), aby jím vyjádřil rozpoutané nadšení a patos citu. Ale vydatně používá toho, co jsme poznali u slohu *Balad a romancí*: pokladu lidových obrátů příslovných a říkadlových, náznaků na prostonárodní píseň, výrazů ze živé mluvy, posvěcené však tradicí — jak se to všecko hodí do díla, které hlásí návrat k rodné půdě, k pravdě domova a plemene, k mystice národa a vlasti!

Když *Zpěvy páteční* vyšly v knize, uvítal je mladý tehdy, ale již uznáný kritik F. X. Šalda v Literárních Listech těmito jásavými slovy: „Vlastenecká, národnostní poesie — ale jakého obzoru, jaké hloubky, jak pádná, jadrná, slehlá — nejvýznamnější, nejryzejší. Před takovou vždycky klobouk dolů a až k zemi dolů. Není nejmenší pochyby: Neruda je veliký básník a veliký duch, a ryze moderní a ryze náš při tom.

K němu se musíme, my mladí, připnout, na něho musíme navázat. Ejhle, náš patron a svatý.“ Od té doby se v Čechách vystřídalo několik literárních generací a všechny přijaly Šaldův soud o *Zpěvech pátečních* za svůj: milovaly je, učily se v nich literárně, rostly lidsky na nich. Není pochyby, že tak zůstane i v budoucnosti.

Arne Novák.

OBSAH.

Úvod	5
„Moje barva červená a bílá“	15
Anděl strážce	17
Matka sedmibolestná	19
Ecce homo!	20
V zemi kalicha	22
Ukolébavka vánoční	23
Za srdcem	25
Láska	26
Ve lví stopě	28
Jen dál!	30